

CLM Onderzoek en Advies BV

Postbus 62

4100 AB Culemborg

Gutenbergweg 1

4104 BA Culemborg

T 0345 47 07 00

E info@clm.nl

I www.clm.nl

Bijdrage CLM aan ronde tafel Tweede Kamer
door Frits van der Schans

Datum: 29 juni 2016
Onderwerp: **Koeien in de wei – Koeien op stal**

CLM Onderzoek & Advies is gevraagd een bijdrage te leveren aan de Ronde Tafel Weidegang n.a.v. een initiatief voorstel van de Tweede Kamer leden Van Gerven, Grashoff en Koser Kaya. Onderstaande bijdrage gaat in op:

- trends in de melkveehouderij die samenhangen met weidegang
- bestaande initiatieven en activiteiten
- voorliggende kansen om weidegang te stimuleren.

Trends in de melkveehouderij

In 2000 beschreef CLM in het rapport *Koeien Binnen – Buiten* krachten die bijdroegen aan de vermindering van weidegang van melkkoeien. De belangrijkste krachten waren schaalvergroting, mechanisering/automatisering, intensivering en productieverhoging. Sindsdien is het aantal koeien per bedrijf aanzienlijk toegenomen (+75%), heeft ca. 20% van de bedrijven een melkrobot, produceert het gemiddelde bedrijf meer melk per ha (+20%) en is de melkproductie per koe gestegen (+6%). Niet verwonderlijk dus dat in dezelfde periode het percentage koeien in de wei is afgenomen (-23%) en de koeien die weiden, lopen minder dagen per jaar en minder uren per dag in de wei. Deze verminderde weidegang laat zich het beste zien door de daling van het percentage "weidemest" van de melkkoeien. In 2000 was dit 27% en in 2015 nog 14%. Dit betekent dat in een periode van 15 jaar de tijdsduur waarin melkkoeien in de wei verblijven vrijwel is gehalveerd.

Bestaande initiatieven en activiteiten

De afgelopen jaren is de aandacht voor koeien in de wei sterk toegenomen, zowel in de samenleving, als onder melkveehouders en in de zuivelindustrie. Deze laatste is er zich van bewust dat koeien in de wei beeldbepalend zijn voor de Nederlandse melkveehouderij en daarmee voor het imago van Nederlandse zuivel. Daarom is het onderdeel geworden van het duurzaamheidsprogramma van de melkvee-/zuivelsector zoals opgezet in Duurzame Zuivel Keten. En sinds enige tijd stimuleren vrijwel alle zuivelbedrijven weidegang door middel van een premie.

Melkveehouders die hun koeien willen weiden worden rechtstreeks of indirect via hun adviseurs ondersteund door de Stichting Weidegang die scholing en advies aanbiedt aan melkveehouders en 'erfbetreders'. Daarnaast stimuleert - vanaf dit jaar - de lector Weidegang bij de Agrarische Hogeschool in Dronten dat weidegang nadrukkelijk een plaats krijgt in het Groene MBO en HBO.

Burgers kunnen elk jaar op meerdere plaatsen melkveebedrijven bezoeken op de eerste dag dat de koeien naar buiten gaan. In supermarkten kunnen zij kiezen voor een steeds breder assortiment weideproducten. Vrijwel alle dagverse zuivel is geproduceerd van melk afkomstig van koeien die jaarlijks minimaal 120 dagen 6 uur weiden en sinds enige tijd wordt ook kaas van weidemelk verkocht. Consumenten die weidegang nog sterker willen ondersteunen kunnen kiezen voor biologische zuivel of voor zuivel van specifieke merken zoals het recent gelanceerde Weide Weelde. Afgelopen voorjaar heeft ook de overheid een duit in het zakje gedaan door een (eenmalige) premie van €600,- voor bedrijven die hun melkkoeien in april lieten weiden.

Nog niet benutte kansen

De sector en de overheid hebben ambities geformuleerd ten aanzien van weidegang. De sector wil dat op 70% van de bedrijven de koeien weiden en de staatsecretaris heeft daar als tegemoetkoming aan de Kamer nog een schep bovenop gedaan met de ambitie "80% van de melkkoeien krijgt jaarlijks weidegang". Recente ontwikkelingen in de sector, versneld door de afschaffing van het melkquotum, dragen bij aan schaalvergroting, intensivering en permanent opstallen. In delen van Nederland heeft dat een grote impact op het door de melkveehouderij gedomineerde cultuurlandschap, getuige een recent artikel in de Leeuwarder Courant (zie bijlage). Het is aannemelijk dat met de bestaande initiatieven en activiteiten de weidegang ambities van bedrijfsleven en overheid niet zullen worden gehaald. Om koeien in de wei te houden zijn meer en krachtigere prikkels nodig.

Zuivelindustrie

De weidepremie die zuivelbedrijven geven, wint aan kracht als bedrijven die hun koeien veel meer weiden dan 120 dagen x 6 uur een hogere premie zouden ontvangen. Nu wordt geen onderscheid gemaakt tussen bedrijven die minimaal weiden (720 uur per jaar) en bedrijven die onbeperkt weiden (> 3000 uur per jaar, 4x tot 6x zoveel). Daarnaast zou de zuivelindustrie bij andere prijsprikkels (zoals de kwantumtoeslag) en maatregelen die voortkomen uit het duurzaamheidsprogramma (bijv. Kringloopwijzer en mestvergisting) negatieve effecten op weidegang kunnen wegnemen. Daarnaast kan meer openheid per zuivelbedrijf over de genomen maatregelen ten behoeve van weidegang en de resultaten met betrekking tot weidegang, een transparante marktwerking bevorderen.

Toeleverende en ondersteunende bedrijven

Veel bedrijven die goederen, producten en diensten leveren aan melkveehouders hebben een verdienenmodel gebaseerd op vermindering van weidegang c.q. het opstallen van melkkoeien. Adviezen van deze bedrijven hebben veel ondernemers gestimuleerd om te investeren in groei, intensivering, mechanisering/automatisering en specialisering, met als consequentie een vermindering van weidegang.

De zuivelindustrie en de overheid kunnen gezamenlijk optrekken om de toeleverende bedrijven er toe te brengen dat erfbetreders melkveehouders ondersteunen bij het kunnen laten weiden van hun melkkoeien. Zo zouden leveranciers van melkrobots meer aandacht kunnen vragen voor de combinatie van melkrobots en beweiding. Voerleveranciers zouden hun voeradviezen meer kunnen laten aansluiten op gegraasd gras als basisvoeding en de kosten voor voer en advisering apart in rekening brengen. In dit verband is de samenwerking van overheid en bedrijfsleven rond het verminderen van antibioticagebruik een inspirerend voorbeeld.

Overheden

Bij analyse van veel (aankomende) wet- en regelgeving voor de melkveehouderij de afgelopen jaren, bleek telkens dat er weinig of geen aandacht is (geweest) voor neveneffecten op weidegang. Dit speelt sterk in wet- en regelgeving ten aanzien van mest en ammoniak, maar ook bij het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid. Een **verplichte analyse ten aanzien van weidegang**, bij de belangrijkste regelgeving die melkveehouders raakt, kan inzicht geven in (on)gewenste effecten en kan de kwaliteit van wet- en regelgeving verbeteren. Deze analyse brengt niet alleen de directe effecten op weidegang in kaart, maar ook de indirecte effecten van meer of minder weidegang op milieu, klimaat, natuur en landschap.

Binnenkort wijzigt de Kamer de **Meststoffenwet ten behoeve van grondgebondenheid en fosfaatrechten**. Bij beide wijzigingen zijn er mogelijkheden om weidegang te ondersteunen. Wat betreft grondgebondenheid valt te denken aan scherpere normen en/of een afstandscriterium voor de gronden die mee mogen tellen. In het stelsel van fosfaatrechten leidt de sturing op efficiëntie tot minder weidegang. Dat effect wordt nog versterkt als bedrijfsspecifieke

verantwoording met de Kringloopwijzer mogelijk is. Een forfaitaire verantwoording is derhalve niet alleen veel eenvoudiger maar zal ook leiden tot meer koeien in de wei.

Koeien die weiden hebben een veel lagere **ammoniakemissie** (emissie in de wei is lager dan op stal, en er hoeft minder mest te worden uitgereden) dan koeien die permanent op stal verblijven. Dat effect neemt toe naarmate de koeien meer uren weiden. In de huidige wet- en regelgeving worden de 'veelweiders' ten onrechte niet gewaardeerd ten opzichte van bedrijven die 120 dagen x 6 uur weiden.

De huidige regeling voor **Groenfinanciering Melkveehouderij** is primair gericht op investeringen in nieuwe stallen. Bedrijven die investeren in andere vormen van een duurzame melkveehouderij, bijvoorbeeld sterk grondgebonden, met weidegang en veel (agrarisch) natuurbeheer, kunnen alleen maar gebruik maken van Groenfinanciering als zij omschakelen naar biologisch. Groenfinanciering voor deze gangbare extensieve bedrijven met veel (agrarische) natuur, kan een krachtige prikkel geven aan versterking van weidegang.

Naast Groenfinanciering heeft de Rijksoverheid ook zelf **diverse regelingen** (waaronder subsidies, belastingaftrek zoals MIA, VAMIL, EIA, etc.) om de ontwikkeling van **duurzame melkveebedrijven te bevorderen**. Net als bij nieuwe wet- en regelgeving worden effecten van deze duurzame maatregelen c.q. bedrijven slechts beoordeeld op het thema waarop zij zijn gericht. Hierdoor kan het zijn dat luchtwassers of mestgistingsinstallatie worden gestimuleerd door de Rijksoverheid, hoewel deze technieken leiden tot minder koeien in de wei. Daarmee stimuleert de overheid ontwikkelingen die haaks staan op haar eigen ambitie van 80% van de koeien in de wei.

De overheid (zowel gemeenten, provincies, waterschappen als Rijk) hebben **gronden in eigendom** welke in kort- of langlopende pacht worden uitgegeven aan agrariërs. Aan de verpachting worden steeds vaker eisen gesteld ten behoeve van een duurzaam grondgebruik. Een minder intensief grondgebruik, weidegang en vaste mest kunnen daaraan bijdragen. Het opnemen van weidegang in de pachtvoorwaarden van overheidsgronden kan daarmee een krachtig signaal zijn dat de overheid kan afgeven.

Net als andere agrarische bedrijven hebben melkveebedrijven veelal een **bouwblok van max. 2 ha**, waar een bedrijf tot ca. 300 melkkoeien goed mogelijk is. Steeds vaker overwegen gemeenten en provincies om deze grens van het bouwblok te verruimen om zo uitbreiding van het bedrijf of verbreding van de bedrijfsvoering mogelijk te maken. Die uitbreiding en/of verbreding kan tot gevolg hebben dat de koeien permanent op stal gaan. Ook hier kan een Weidetoets helpen om de effecten in kaart te brengen en om voorwaarden te stellen aan de uitbreiding van het bouwblok.

Naast alle bovenstaande mogelijkheden kunnen overheden ook melkveehouders **verplichten om hun koeien in de zomer te weiden**. Die verplichting zal gepaard moeten gaan met een groot aantal hardheidsclausules en uitzonderingen om recht te (kunnen) doen aan bestaande situaties en verworven rechten. Voor nieuwe bedrijven kan zo'n verplichting zeer effectief zijn. Maar voor bestaande bedrijven zijn er vele andere mogelijkheden om weidegang te stimuleren en bevorderen. Het zou een gemiste kans zijn om nu enkel te focussen een verplichting en de andere maatregelen niet te overwegen.

TEKST JANTJEN DE BOER | FOTO'S MARCEL VAN KAMMEN

MELK, KAAS EN LANDSCHAPSPIJN

Een doodgemaakt grutto-kuiken in het gras. Het kon worden teruggevonden omdat het een zender had.

Friesland, industrieland. „Ik heb 83 kilometer gefietst en vier scholeksterpaartjes gezien”, zegt een vriendin, „verder niks.” Landschapspijn doet zeer. En het maakt kwaad. Want van wie is dit land eigenlijk?

Hier, in mijn Friesland, maakte ik als dreumes groentesoep van zuring, boterbloemen, pinksterbloemen en dotters. Hier las ik, liggend in het gras, *Kruisocht in Spijkerbroek* terwijl hoog boven mijn hoofd een leeuwerik zingend zijn territorium afbakende.

Friesland was een rijk land en ik mis het. Als ik nu een veldleuwerik hoor, ben ik opgetogen. Een leeuwerik! Eindelijk weer een leeuwerik. O, er zijn nog velden vol zuring, klaver en boterbloemen, maar het zijn uitzonderingen in een monotoon diepgroen, wuivend, Fries raaisgrasland. Het landschap leeft, maar het leeft ook niet. Ik sta er nu liever met de rug naartoe. Want mijn land doet pijn.

„Ik had de tranen in de ogen”, zegt de buurvrouw, die een fietstochtje door de Friese landerijen maakte. „Daarom heb ik maar een gebakje genomen.” Een troostgebakje op een warm terras.

Tegen landschapspijn. De provincie Fryslân maakte dit jaar een promotiefilmje voor Chinese toeristen. In *Friesland, land of milk and water* vergapen de studenten Hao en Wai zich aan ons open, groene land. „*The air is so fresh.*” Ze worden meegenomen naar de wereldberoemde Friese koeien in een hypermoderne robotstal, en naar een zuivelfabriek, waar de hefrucks zelfstandig, zonder chauffeur rijden. „De lucht, het voer en het gras zijn allemaal van uitstekende kwaliteit”, vertelt hun gids.

Friesland is een idylle, leren de Chinezen. En de lucht is blauw ja, boven ons industrieland.

„Wil je meedoen op de wereldmarkt, dan moet je schaal hebben”, zegt een grote melkveehouder als je hem vraagt naar de schaalvergroting in de landbouw. LTO-voorzitter Geert Kooistra klaagt als je hem bezoekt. „De hele wereld praat met groot respect over de Nederlandse landbouw, die een voorbeeld is voor alle andere landen. Maar in Nederland kunnen we het moeilijk goed doen. Dat vind ik opvallend.”

KOPLOPER

Ik denk aan de graslanden uit mijn jeugd. Aan de biodiversiteit in Friesland, die dramatisch keldert. De achteruitgang van het aantal soorten speelt overal in Europa, maar Nederland en het rotseland Malta zijn koploper, en in Friesland gaat het het hardst van allemaal.

In 2013 publiceerde onderzoeksinstituut Alterra een alarmrend rapport. Er waren hier nog minder kleverige poelslakken, grote karekieten, zilveren maanvinders en wilgenhommels dan in de rest van Nederland, waar de situatie ook al niet florissant was. De gemiddelde populaties van alle Rode Lijst-soorten in Friesland waren in 2011, vergeleken met de situatie in 1990, gehalveerd.

Rara hoe het er nu mee staat, als je weet dat ongeveer 78 procent van het Friese landoppervlak voor de landbouw wordt gebruikt.

In 2000 telde het Centraal Bureau voor de Statistiek in Friesland een kleine vijfduizend rundveebedrijven. Samen boden ze plaats aan dik 520.000 dieren. In 2015 waren er 1500 rundveehouders minder, en dik 50.000 runderen meer.

Minder boeren hebben nu meer vee. En al die beesten eten het raaisgras, waarlangs we op mooie dagen fietsen. Met enorme machines wordt het van het geëgaliseerde, gedraineerde land gehaald. „Betongras”, zegt de buurvrouw. Gras waar insecten, vogels en andere dieren niks te zoeken hebben. Een maaimachine is al gauw 9

“**MONOTOON FRIES RAAIGRASLAND. HET LANDSCHAP LEEFT, MAAR HET LEEFT OOK NIET**”

meter breed. En grote schudders hebben werkbreedtes van 16 tot 17 meter.

Friesland. Productieland. Vraag het aan amateur roofvogelonderzoeker en weidevogelbeschermers Henk Waterlander uit Sint Nicolaasga. Vijftien jaar geleden maakte hij filmpopnames in de Noedpolder bij Idskenhuzen. De tranen springen in je ogen als je ernaar kijkt. Waterlander vertoonde de film destijds bij het 60-jarig jubileum van de vogelwacht Doniawerstaal. En ja: ook hij kan wel huilen als hij de beelden van de roze-gele velden ziet, en de oude stippenkaarten waarop hij het aantal nesten bijhield.

De Noedpolder was nat. „Het was een en al beweging, en gegons van insecten.” Nu, zeventien jaar later, is het land door de diepfontwatering en de drainage „grauw, groen, droog, eentonig.” De boer, met wie Waterlander samenwerkte, past nog steeds op de overgebleven vogels. „Maar we zijn 95 procent kwijt.” En allebei vinden ze het erg, allebei voelen ze landschapspijn.

Nederland is na de Verenigde Staten nu eenmaal de grootste landbouwexporteur ter wereld. Alles heeft zijn prijs.

EFFICIENT

Samen met een megastalboer kijk ik naar zijn strak getrokken raaisgrasland. Er zit geen greppel, geen welving meer in. „Ik vind het lelijk”, zeg ik. „Ik vind het mooi”, antwoordt hij. Het is efficiënt land, daar houdt hij van. En o ja, laatst heeft hij over een van zijn laatste stukjes zeldzaam blauwgrasland een lading modder gestort. Hij moest er ergens mee naartoe.

Nu kijkt hij met plezier naar het perceel dat eerst schraal was, en matig voedszaam kruidenrijk groen leverde. Nu groeit

er eiwitrijk raaisgras, waarvan er heus ook mengsoorten bestaan, zegt hij. Met beemdgras erin, en rode klaver, en witte klaver. Als ik sputter dat ik ook graag boterbloemen wil, schudt hij zijn hoofd. Die ziet hij niet graag. „die giftige dingen”. En in pinksterbloemen zit te weinig voederwaarde.

Je kijkt niet goed, zegt hij, als ik klaag over bijlaktens vol raaisgras. Waarom geniet je niet van de klaver? Die bloeit wit en paars en haalt stikstof uit de lucht om het vervolgens af te geven aan de bodem, waardoor boeren met minder kunstmest toekunnen. Bovendien heeft het een goede voederwaarde. „Ook mooi.”

Het is een aardige boer. Ik snap hem best. Maar ik voel pijn als ik naar het land kijk. Het is rijk en straatarm tegelijk.

In een kamer van de Rijksuniversiteit Groningen werkt wormenonderzoeker Jeroen Onrust aan zijn promotieonderzoek. Hij telde de afgelopen jaren maandelijks wormen in extensief en intensief beheerd Fries grasland. Onrust bedacht een speciale kar, waarmee hij 's nachts langzaam over vijf types weilanden reed. „Over 100 meter deed ik een uur”, zegt hij. Want als wormen trillingen van voetstappen voelen, of een lichtbundel ontwaren schieten ze razendsnel terug in de grond.

Buitenstaanders moesten vaak lachen, als ze van zijn onderzoeksmethode hoorden. Dat krijg je, als je geen idee hebt van de schoonheid ervan. In voor- en najaarsnachten, als de bodem goed vochtig is, krielt het bovengronds van glanzend, glibberig leven. Dan gaan de wormen op zoek naar organisch materiaal. Voor alle zekerheid verankeren ze tijdens die zoektochten het puntje van hun staart in de bodem, zodat ze zichzelf bij onraad als een elastiekje terug kunnen katapulteren.

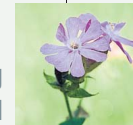
Magisch om te zien, zegt Onrust. Op goede avonden telde hij zo veertig wormen per vierkante meter in het gras. „Allemaal die grote.” En niemand die het zag, de rest van de mensheid zat binnen, onder de lamp of voor de televisie. Hij was alleen met de bodembewoners in een windstil, duister weiland, waar mistflarden soms als witte wieden om hem heen hingen. „Alsof je een andere planeet betreedt. Helemaal als je bedenkt hoeveel wormen er zijn, hoeveel leven er onder de grond krielt.”

PENDELAARS

Volgend jaar promoveert Onrust op zijn onderzoek, waarin hij concludeert dat regenwormen slecht gedijen in intensief bewerkte weide-land. Onze zwart bemeste landbouwgrond huisvest vooral bodembewonende grijze wormen, die tot zo'n 40 centimeter diep in de grond zitten. De twee andere types: de strooiselbewonende regenwormen, die in de bovenlaag van de weilanden leven, en de pendelaars, die gangen maken tot wel 3 meter diep, gaan er dood.

En dat is erg, zegt Onrust. Tastjagers, zoals grutto's en scholeksters leven weliswaar van grijze regenwormen, maar de zichtjagers, zoals kievitenvinden bovengronds geen pendelende wormen meer. Bovendien zijn wormen belangrijk voor een gezond bodemleven en een goede bodemstructuur. Met hun gangenstelsels zorgen ze ervoor dat het water goed afvloeit, en dat planten en gewassen zich met hun wortels in de grond kunnen nestelen.

Jeroen Onrust noemt de dingen bij de naam. De intensieve landbouw is de pest voor de bodem, zegt hij. „Ik vind het absurd dat het in

“**LAATST HEEFT HIJ OVER ZELDZAAM BLAUWGRASLAND EEN LADING MODDER GESTORT**”

Een veld vol bloemen heeft een kievit te gast. Een uitzonderlijk beeld in het monotone landschap.

Een kievitskuiken in een Fries woestijnlandschap.

>>

Nederland verplicht is om drijfmest te injecteren." Bovendien heeft het bemesten allang niet meer alleen het doel om de bodem te verbeteren. Met bemesters werken boeren bovenal de enorme strontbult weg die onze vaderlandse veestapel produceert. Graslandboeren in Nederland en Denemarken mogen van Europa zelfs meer mest uitrijden dan hun collega's in andere landen.

De mestproductie rijst de pan uit. In 1990 produceerde de Friese melkveehouderij volgens het CBS nog 8,9 miljoen ton drijfmest, vorig jaar was dat 9,4 miljoen ton. En al die mest bevat stikstof dat in de lucht vervluchtigt of door de bodem wordt opgenomen. Om te voorkomen dat een teveel aan stikstof uitspoelt in het grondwater en het oppervlaktewater heeft de overheid daarom bemestingsnormen vastgesteld. Maar je hoeft geen bril op te zetten om te zien dat bloemen en kruiden op intensief bewerkt weiland weinig kans maken.

Om de zoveel jaar wordt het land opnieuw doorgezaaid of gescheurd. En op stikstofrijke grond groeien vooral gras, bramen en brandnetels. „Toen ik met mijn onderzoek begon was ik verliefd op het Friese cultuurlandschap", zegt Jeroen Onrust. Maar als je letterlijk met je neus op het land zit, kom je erachter dat dat weiland, met ruggetes en slootjes erin niet meer bestaat. Ik zag een gedraineerde woestijn."

Er zijn heus meer die het zien. Maar de overgrote meerderheid van de burgers heeft geen idee, merkt de onderzoeker. „Laatst vertelde ik tijdens een praatje in het Fries Museum dat je in Friesland eigenlijk geen kruidenrijk grasland meer tegenkomt. Iedereen was verbaasd. Blijkbaar zien mensen het niet. Dat is het grote probleem."

Vorig jaar knapte er iets in hem. Toen hij een hertelling wilde doen in een stuk land waar hij eerder veel wormen vond, was er net mest geïnjecteerd. „Het land was kapot

BLIJKBAAR ZIEN MENSEN HET NIET. DAT IS HET GROTE PROBLEEM

gescheurd. Er leefde bijna niks meer. Ik lag op mijn kar te janken in het veld. Ik dacht: we maken alles kapot." Daarom is hij na de afsluiting van zijn veldonderzoek een paar maanden lang niet meer in Friesland geweest. Hij kon het landschap niet meer aanzien. „Ik zocht de Drentse bossen op, om mezelf te troosten."

Het helpt ook dat hij weet dat hij niet alleen staat. Er zijn genoeg boeren die anders willen; die biologisch werken, of serieus gangbaar willen boeren, met oog voor de natuur. Hoopvol: „Misschien hebben we

De grutto die Marcel van Kammen fotografeerde terwijl op de achtergrond twintig nesten werden vermorzeld.

deze achteruitgang eerst nodig, om te beseffen dat het echt anders moet." Maar hoe doe je dat, in een tijd van schaalvergroting, en massaproductie tegen een lage melkprijs?

MEGABEDRIJVEN

Overall staan grote stallen. De provincie zegt niet te weten om hoeveel megabedrijven, met meer dan 250 koeien, het zo langzamerhand gaat. „Dat houden we niet bij", zegt woordvoerder Jan Arendz in het Provinciehuis. Politici steunen met de mond de 'natuur-inclusieve gangbare landbouw'. Maar in de praktijk

profiteren vooral grote boerenbedrijven van de huidige regelgeving. En iedereen krijgt subsidie. Natuurfactoren doen er veel te weinig toe.

Staatssecretaris Sharon Dijksma had alle vrouwen in de melksektor, zei ze, toen er plannen lagen om het melkquotum af te schaffen. Er kwamen heus niet te veel koeien bij. De sector zou alles oplossen. Nou, het melkquotum is op 1 april vorig jaar afgeschaft, zegt een boer die kort geleden is overgestapt van een gangbare melkveepraktijk naar een biologische manier van werken. „Je ziet wat er van komt."

Hij werkt al jaren met oog voor vogels en bloemen, zoals de samenleving graag ziet. Maar hij legt het af tegen boeren die de kosten laag houden en bulkmelk kunnen leveren tegen een lage prijs. Eind februari heeft hij daarom besloten om biologisch te gaan werken. Het voelt als een nederlaag en verlossing tegelijk. Want hij gelooft heilig in een gangbare, natuur-inclusieve landbouw.

Maar het praten erover door beleidsmakers, zuivelmakers en politici duurt te lang. Op een dag, ergens in januari, werd hij toegesproken door zijn boekhouder. Om rendabel te kunnen draaien moest hij de melkproductie per hectare opschroeven.

Kon er misschien een stal bij? Geen haar op zijn hoofd.

Hij deed een paar weken over zijn besluit. Toen was hij om. Hij verdient de komende twee jaar geen cent. Hij moet een deel van zijn honderd koeien afstoten en extra land pachten. Maar daarna produceert hij melk op biologische wijze. Alleen op die manier kan hij echt werken met aandacht voor de natuur.

Iedere ochtend om zes uur staat hij op, vertelt de boer. Dan loopt hij de gang in, waar de kat op een overal ligt te slapen. Dan aait hij de spinnende poes over de kop, zet de radio aan, ruikt het kuilgras en wendt zich naar zijn koeien.

Naar de Hinkes, uit een bloedlijn die nog door zijn vader is gefokt. Naar de Akkes en de Klaasjes.

Er zullen grote boeren zijn die hem hopeloos ouderwets vinden, zegt de natuurminnende veehouder. Maar op zijn land lopen nog slootjes uit het jaar 1600. Op zijn land is het een komen en gaan van biologen die de vogelstand bijhouden.

Veel boeren, misschien wel driekwart, denkt hij, zien natuurbehoud als een bedreiging. Nou, hij niet.

PROFITEREN

Ondertussen wordt er gepraat, en gepraat, en gepraat over zogenaamde gangbare natuur-inclusieve landbouw. De bestuurders in het provinciehuis willen profiteren „van de vernieuwende aanpak die Brussel voorstaat". Tot het jaar 2020 moet de landbouw gericht zijn op „slimme en duurzame groei". En binnen tien jaar moet de Friese Dairy Valley de meest duurzame, en renderende zuivelketens ter wereld worden.

In de winkels liggen pakken melk met vogels erop. Of met koeien in de wei erop getekend. Friesland Campina heeft een *purpose statement* geformuleerd. „Nourishing by nature – betere voeding voor de wereld, goede inkomsten voor onze boeren, nu en in de toekomst."

Ik lees het. Ik hoor de beleidsmakers

IK KIJK NAAR DE REUSACHTIGE MACHINES DIE IN HET LAND HAZEN EN VOGELS VERSNIJPEREN

praten. Om modeloos van te worden.

Per hoofd van de Europese bevolking gaat ongeveer 100 euro per jaar aan landbouwsubsidiegeld naar boeren. De groten worden groter, de kleineren worden verpletterd, de geluiden van het land zijn verstomd.

Hoe kun je het grote doodgaan stoppen? „Biologisch voedsel kopen", zegt wetenschappelijk directeur Cees Buisman van waterinstituut Wetsus. „Dat doe ik altijd." Ook hij maakt zich zorgen. Over de bodemkwaliteit, over de verspilling van fosfa-

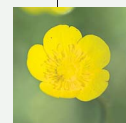

Twee oranjeties op een pinksterbloem.

ten, over schaalvergroting. „We raken steeds verder van de natuur af, terwijl we daarmee zouden moeten samenwerken."

Ik kijk naar het maanlandschap dat Friesland heet. Naar de reusachtige machines die soms zelfs 's nachts maaien, en die in het boerenland hazen, vogels en reekalfjes versnipperen.

Als het net is gebeurd, zie je de *smots* in het land liggen, vertelt weidevogelbeschermers Henk Waterlander. Smots. Bloedpap. „Of een eind met de poten eraf. Die nog leeft."

SCHAMEN

Het doet pijn, landschapspijn. En het raakt iedereen. LTO-voorman Geart Kooistra was laatst bij een discussiebijeenkomst in Amsterdam over het landschap. „Ineens rees er een vrouw op. 'Je zult je toch schamen om nog boer te zijn', riep ze."

Geart Kooistra zweeg. „Dat leek me het beste." Hij wist even niet waar hij moest beginnen. 's Avonds zocht hij troost bij de koeien. Hij keek naar de zwartbonten, snoof hun lucht op, de boze dame nog steeds in zijn hoofd. „Ik dacht: zou zij nou alles weten?"

Niemand weet het. En in tussentijd verzuurt het land. „Ik kom met graach maar bûten", zegt natuurfotograaf Marcel van Kammen uit De Westereen. Drie jaar geleden fotografeerde hij een grutto op een hek. Op de achtergrond maaide een machine ongeveer twintig nesten met gruttokui-kens naar de barbiebeizen. „Ien doffe ellende."

Van wie is dit land? Een beetje van ons nog misschien. Maar verder vooral van miljoenen melkdrinkende, kaasende, zuivelvliehebbers in de rest van de wereld. Wat kunnen we er tegen doen? Wij zaaien bijmengsels in onze tuin. We zijn blij met begroeiende rotondes en wilde bloemen langs de fietspaden. Wij laten het gebeuren.

Goulson en Piersma

Ook last van landschapspijn? Op vrijdag 28 juni houdt mediaplatform

Finster op Fryslân samen met burgerinitiatief Kening fan 'e Greide een 'muzikale wetenschapsvoorstelling': *Foarút nei it libbene lân*. Speciale gast is de Britse bioloog Dave Goulson, schrijver van de boeken *Een verhaal met een angel* en *Geroezemoes in het gras*. Hij wordt ontvangen door zijn Friese evan-

geliene Piersma. Componist Sytze Pruiksma en Leeuwarder brassband SoliBrass verklanken de culturele betekenis van het landschap. Entreekaarten à 16,50 euro (studenten 10 euro) via www.harmonie.nl. Zie ook: www.kingofthemoorlands.eu [finsteroptfryslan.nl](http://www.finsteroptfryslan.nl)

Volgende week in deze bijlage een interview met Dave Goulson.

Friese landschapspijn door boerenindustrie

JANTIE DE BOER

LEEWARDEN „Met het steeds intensiever bewerken van het landschap maakt Friesland dezelfde fouten als Noord-Brabant ooit.”

Dat zegt Frits van der Schans van het Centrum Landbouw en Milieu (CLM). Vijftien jaar geleden telde Friesland een kleine 5000 rundveebedrijven. Vorig jaar waren het er 1500 minder. De overgebleven bedrijven hadden in totaal wel 50.000 dieren meer.

De politiek heeft de mond vol over natuurinclusief boeren, zegt Van der Schans. „Maar in de praktijk hebben banken, accountants,

voerleveranciers en melkrobotfabrikanten er vooral belang bij dat de bedrijven intensiveren.”

Vorige week was de specialist melkveehouderij van het CLM op een bijeenkomst van ABN-Amro. „Een spreker van de bank toonde twee smileys. De lachende stond voor de toeleveranciers van de boerensector. Die hebben het erg goed. De trieste smiley stond voor de klem zittende boeren.”

Wormen-onderzoeker Jeroen Onrust (Rijksuniversiteit Groningen) telde afgelopen jaren maandelijks wormen in extensief en intensief beheerd Fries grasland. „Ik zag een gedraineerde woestijn”, zegt hij over het landschap.
sneon & snein